

Baki Atilla¹

Az Ítéelő esküdtszéki rendszer az Egyesült Államokban, kitérve az esküdteket befolyásoló tényezők pszichológiai vizsgálatára

I. Történeti előzmények

1. Az angolszász típusú esküdtszék kialakulása

E téma körüljárása estén hamar rájön az ezzel foglalkozni kívánó személy, hogy az esküdtszék kialakulási történetének alapos vizsgálatához igencsak nagy „időbeli sétát” kell tennie a múltba. Ezt mi sem igazolja jobban, mint a feltevések melyek szerint már az ókori Athén vagy éppen Róma városa is alkalmazhatta ezt az intézményt.² Mindezek miatt, a teljesség igénye nélkül készítem el dolgozatom eme részét, melyben az esküdtszék kialakulásának csupán vázlatos történetének bemutatására teszek kísérletet.

Az igazságszolgáltatás, bíraskodás az egyik legősibb hatalmi tevékenység. Ez a hatalom szinte minden korai kultúrában megtalálható, melyet az idő múlásával, illetve a kultúra változásával, fejlődésével eltérő személyek gyakorolták. Talán a legkorábbi ilyen személy nem más, mint Isten...vagy *Jehova, Allah, Síva vagy éppen Zeusz*. Egyszóval az a személy melyet az adott kultúra istenként tisztel. A teokratikus felfogás szerint nem csak az igazságszolgáltatást, hanem a világi hatalom egészét is ezen személyek birtokolják. Nem is véletlen tehát, hogy a kereszténység számára várt *Isten országa*, lényegét tekintve teokrácia (azaz): Krisztus király uralma. (*Jn 19,15*)

A királyságok megjelenésével ez annyiban változott, hogy a korábbi felfogással ellentétben a monarcha minden hatalom (köztük az igazságszolgáltatás) birtokosa, aki kezdetben azt istentől, később az népszuverenitás-elvének kialakulásával a néptől eredezteti.

Megfigyelhető tehát hogy különböző formákban ugyan, de az igazságszolgáltatás természetfeletti mivolta már a kezdetektől jelen volt. Ez mi sem bizonyítja jobban, mint az egészen 1215-ig működő istenítéletek. Az igazság keresésének azon formája, ahol az ellenérdekű felek vitájában az ártatlanság vagy bűnösség bizonyítására, különböző próbatételeken kellett átesni, melyek sikere esetén – mondván, hogy Isten az ártatlan felet segíti majd – derült fény az igazságra. Példaként említhető a Vízpróba vagy a Tűzpróba mely utóbbinál amennyiben a tüzes vas okozta sebek meghatározott idő alatt begyógyulnak, úgy a próbára bocsátottat ártatlannak minősítették.³ Az ítéelő esküdtszék gyökerei azonban már itt is felfedezhetők egy *wager of law* nevű eljárásban, melyben a vádlottak, amennyiben találtak 12 olyan személyt, amelyek esküt tesznek annak ártatlanságára, az mintegy „ítéleti jogerőre” emelkedett, így az istenítéletre nem kerülhetett sor. Továbbá, az istenítéletekhez hasonló funkciót töltött be a párbaj is - ahol szintén, az ártatlan Isten általi megsegítését vették alapul. Gyakran előfordult, hogy az ítéletet követően, az ügyel kapcsolatban új bizonyítékok kerültek napvilágra, amely esetlegesen a bűnös ártatlanságát igazolta. Ez azonban az isteni tévedésre engedett volna következtetni, így az 1215-ös negyedik lateráni Zsinat egyik határozata betiltotta az istenítéleti ceremóniákat. Mindezek ellenére még jó ideig gyakorlatban maradt az igazságszolgáltatás eme barbár megnyilvánulása.⁴

A királyi jelenlét erősödésével ezen feladatok a monarchára hárultak. Illetve hárultak volna, ha leleményességük a történelem során nem öltött volna testet, ugyanis utazóbíráin

¹ Hallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar. Témavezető: Prof. Dr. Badó Attila intézetvezető egyetemi tanár.

² Badó Attila: *Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése*, Szeged, 1996.

³ Mezey Barna: *Magyar Alkotmánytörténet* (szerk.) , Budapest, 2003

Ruszoly József: *Európai jog és Alkotmánytörténelem*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. p. 575-576.

⁴ Badó 1996. p. 9.

keresztül lehetővé vált, hogy egész országuk területén *a ius regium* alapján, a király nevében történjen az igazságszolgáltatás.

A később kezdetleges esküdszéki eljárás jelentős különbségeket mutatott a mai angolszász modelltől, mint például azt az 1650-ben eltörölt gyakorlatot mely szerint, a döntési eljárás csakis az előzetesen – hallomásos alapon – megszerzett információkon alapult. Tagjainak száma szintén 12 fő volt, ám döntéseiket teljes mértékben egybehangzóan kellett meghozniuk. Ezt követően a XIX. században két jelentős fejlemény következik be:

1. civil ügyekben, gyakorisága, illetve bonyolultsága miatt kérdésessé vált döntéseik helyessége ezért egyre inkább kezdi elveszteni jelentőségét
2. 1933-ban megszüntetésre kerül a vádesküdszék

2. Esküdszékek megjelenése az Egyesült Államokban

Az esküdszéki eljárás alap gondolata egy ősi angol nyelvből vezethető le, mely szerint mindenkinek joga van arra, hogy közösségének tagjai által ítélhessék meg.⁵ A XVIII. század egyik nagy jogásza *William Blackstone*, az esküdszéket a gazdagok és hatalmasok túlkapásaival szemben is alkalmazható eszköznek tekintette.⁶ Mint tudjuk, az esküdszéki ítélezés nem csak a szigetországban vetette meg lábát. A francia forradalom hatására Európában is megjelent ez a jogintézmény, bár a kontinentális országok nagy részében előbb-utóbb felszámolásra kerültek. Általánosan elmondható, hogy lényeges különbségek mutatkoztak a két kontinensen használt rendszerben, hiszen Európában az esküdszékek minden egyes bizonyítékról külön szavaztak, illetve a szavazás során már egyszerű szótöbbséggel is ítéletet alkothattak.⁷

A nagy felfedezések után, a XVII. század elején *I. János* brit uralkodó kívánt kísérletet tenni az újvilágon való megjelenésre. Az amerikai földrész hatalmas területein bizonyára nagy kihívást jelentett meghonosítani egy olyan fejlett uralmi, illetve közigazgatási rendszert, mint amellyel az anyaország bírt. Még inkább merész gondolat az angol *common law* jogrendszer meghonosítása, amely a korabeli időkben is már kellően kötöttnek és formálisnak bizonyult.

A másik meghatározó és jelenleg is érvényesülő tendencia, hogy az óriási alapterületen elhelyezkedő államok elődei, a kolóniák saját statutumot alkothattak.

A bíróságoknak mindenhol szerves részét képezte a laikusokból szervezett ügynevezett zsűri, amely mind a polgári, mind a büntető ügyek elbírálásában fontos szerepet játszott. A XVII. század végétől már a kolóniákon is képzett jogászok praktizáltak, a *common law*-t alkalmazták, helyi eltérésekkel.⁸ Léteztek ugyanakkor az ún. *királyi kolóniák* (royal colonies) is, melyek különleges státuszát magától az uralkodótól – oklevélben biztosított jogokkal – kaptak. A helyi őslakosság kulturális, vallási és életmódbeli különbségei még inkább megnehezítették az egységesítés menetét, és ugyan mind a brit jognak voltak alárendelve, ez csak még nagyobb differenciálódást eredményezett.

A későbbiek során ugyan még kifejtésre kerül, azonban már itt fontosnak tartom megemlíteni azt a távolodási folyamatra vonatkozó igényt, melyet az amerikai nemzeti érzés kívánt elérni Nagy Britanniától és amely a kitörő függetlenségi mozgalom egyik szerves indoka

⁵ Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, i.m. p. 140.

⁶ William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. The 6. ed. London, 1774. Book. I. 380. o. (Idézi: Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. p. 48.).

⁷ Juhász Boglárka: *A büntetőeljárás szabályok továbbfejlesztésének lehetséges irányai* (doktori értekezés), Budapest, 2015. p. 140.

⁸ Horváth Pál (szerk.): *Az Európa-jog ősforrásai*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, i.m. p. 178.

lehet. Differenciálódás tekintetében további fontos tényező, a két kultúra közötti egzisztenciális és társadalombeli különbség mely gyakran az igazságszolgáltatásban is problémát jelentett. Egyrészt, a kezdeti időszakban a kivándorlók között aligha volt található jogász, hiszen megélhetés és a kulturális fejlettség szempontjából is igen kedvezőnek érezték hazájukat, Angliát. A kivándorló angol telepesek zömében a jobb megélhetés reményében utaztak ki az amerikai kontinensre, ahol hatalmas területek álltak rendelkezésükre, amit művelhetnek. Másodsorban a társadalom utóbb említett rétege, már az anyaföldön sem szívelte igazán a jogászokat, kiket a jogi probléma gyártóinak véltek. A jogászokat persze a telepesek sem iktattathatták ki a társadalom életéből, hiszen mint Friedman állítja: „*Ha a jogászok gonoszak lennének akkor is szükséges rosszak.*”⁹

Képzettség tekintetében igen változatosnak tekinthető a korabeli amerikai jogászság, hiszen a csekély számú - jogi iskolát végzett brit - *barrister*-eken kívül, igen gyakori volt - a jogi végzettséggel nem rendelkező - tapasztalati úton, bojtárként jogi gyakorlatot szerző „félállású” jogászok. Mindezek figyelembevételével állítható, hogy az egységesnek ugyan nem mondható kolóniai (később tagállami) rendszerben - mely jogi alapját a *common law* képezte - megkezdődhetett a jogrendszer egyfajta „párhuzamos” fejlődése.¹⁰ Ennek ékes példája a(z) - már említett - első királyi kolóniák egyike, *Virginia*, melynek alapoklevele deklarálja, hogy a kolónia tagjait megilletik azok a jogok melyek az angolokat, többek között az esküdtzéki eljárás is. Kezdetben e kiváltságos helyzet- az esküdtzék használatát illetően - nem-igazán jelentett problémát a telepeseknek, azonban az önállósulási folyamat egyik újabb állomásaként megjelent az igény, az igazságszolgáltatásban való részvételre. E gyorsan népszerűvé vált jogintézmény alkalmat adott az öngazgatásra, így az őshazától való függetlenedés újabb lépésére adott lehetőséget. Majd Virginiában egy 1699.-évi törvény kimondta, hogy a magasabb szintű bíróságokon (*General Court*) száz, az alacsonyabb szintűn (*Country Court*) ötven dollár értékű vagyonnal rendelkező személy lehet esküdtzéki tag.¹¹

3. Esküdtzékek fejlődése a XIX. századtól

Áttörő változást az önállósodási folyamatban – így az esküdtzékek fejlődésében is- az Egyesült Államok létrejötte jelentett, hiszen a megszülető *Függetlenségi Nyilatkozat*, illetve az USA 1787.évi alkotmánya (*Constitution of the United States of America*) számos pontban deklarálja az önálló igazságszolgáltatási, törvényhozási, illetve közigazgatási jogköröket. Immáron a brit uralkodó akaratával és törvényeivel szemben egy merőben új jogfejlődési folyamat veszi kezdetét, melynek alapja a társadalom javának szolgálata.

A legfontosabb büntetőeljárás szabályokat az Alkotmány I. cikkelye tartalmazza. A „common law országokra” általánosságban igaz, hogy a büntető anyagi szabályokkal szemben az eljárásjogi szabályok élveznek prioritást. De míg Angliában a büntetőeljárás szabályok törvényen alapultak, addig az Egyesült Államokban a büntetőeljárás „alkotmányos kérdés” volt, a szövetségi common law egyik alapvető eleme.¹²

Igazságszolgáltatás szabályozásával az alkotmány III. cikkelye (*The Judicial Article*) foglalkozik, amely már rögtön az *első* §-a kijelenti, hogy a bíróságok létrehozásának joga kizárólag a Kongresszust illeti meg, a bírák elmozdíthatatlanságát az Alkotmány garantálja. Utóbbi részletszabályozást azért szükséges hangsúlyozni, hiszen e kialakuló jogállamban biztosítani kell, hogy – a változó politikai és gazdasági viszonyok között - a bírókat nem lehessen csupán azért elmozdítani, ha nem értenek egyet az adott politikai hatalom bizonyos elképzeléseivel. Rögzítésre kerül továbbá, hogy a bírák, tevékenységeiket rendszeres

⁹ Badó (1996) i.m. p. 12.

¹⁰ Badó Attila, Bencze Máttyás (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*, Studio Batiq 2007. p. 58-61.

¹¹ Badó (1996) i.m. p. 13.

¹² Juhász (2015) i.m. p. 37-38.

jövedelem juttatása fejében végzik. Ezen tényező biztosítja számukra, hogy befolyástól mentesen, anyagi függetlenség mellett tudjanak ítéletet hozni.

A III. cikkely 2. §-a rögzíti az USA bíróságainak joghatóságát, továbbá azt, hogy az Egyesült Államokban a törvények és az equity¹³ egyaránt alapját képezhetik a bírósági eljárásnak.¹⁴

„A bírói hatalom kiterjed a törvény és méltányosság (equity) alá tartozó minden ügyre, olyan ügyekre, amelyek a jelen alkotmány hatálya alá tartozó körben az Egyesült Államok jelen és jövő törvényei, nemzetközi szerződésai körében keletkeztek; nagyköveteket, követeket és konzulokat érintő esetekre; a tengeri hajózást és a tengeri joghatóságokat érintő esetekre; olyan jogvitákra, amelyekben az egyik fél az Egyesült Államok; két vagy több állam közötti jogvitákra; az egyik állam polgára és egy másik állam közötti jogvitákra; egy állam által engedélyezett földterület igénylése kapcsán egy más állam polgárai és egy állam közötti, illetve ennek polgárai közötti, valamint idegen államok polgárai vagy alattvalói közötti jogvitákra. Nagykövetet, más diplomáciai vezetőket és konzulokat érintő, valamint olyan ügyekben, melyekben az egyik fél egy állam, a Legfelsőbb Bíróság eredeti joghatósággal bír. Egyéb fent említett ügyekben a Legfelsőbb Bíróság fellebbezési hatáskörrel bír mind jog-, mind ténykérdések tekintetében; a kivételeket és a részletes szabályozást a Kongresszus állapítja meg. Minden bűnügyben, kivéve a közjogi felelősségre vonás eseteit, esküdtszék jár el; ilyen ügyeket abban az államban kell tárgyalni, amelyben a bűncselekményt elkövették; amikor azonban a bűncselekményt nem egy államon belül követték el, a tárgyalást a Kongresszus által törvényhozási úton megállapított helyen vagy helyeken kell lefolytatni.” (id. USA Alkotmány III. cikkely 2. §)

Kifejez ez a cikkely azonban egy sokkal általánosabb szabályozást is, mely szerint minden bűncselekmény - az alkotmányos felelősségre vonást kivéve - esküdtszék előtt folyik.

*„The Trial of all crimes except in Case of impeachment, shall be by Jury; and such Trial shall be held in the State where the said crimes shall have been committed; but when not committed within any state, the trial shall be at such Place or Places as the Congress may by law have directed.”*¹⁵

Mindezeket kiegészítve, az 1789-ben hatályba lépett bíróságokról szóló törvény (*Judiciary Act*) további támogatásokat nyújtva az esküdtszékeknek.

Az Egyesült Államok alkotmánya több szempontból is egyedülállónak számít még a hatályos jogrendszerekben is. Tekintettel arra, hogy 1789-es érvénybe lépése óta mindössze huszonhét alkalommal módosították. Ezen módosítások (toldatok) első 10 darabja, összefoglaló néven az amerikai *Bill of Rights* néven ismeretes, amely olyan fontos deklarációkat tartalmaz, mint például az alapjogok védelme vagy éppen a büntetőeljárások menetének alapelvei.

Alkotmánymódosítás tekintetében két féle alkotmánytípust különböztethetünk meg. Egyrészt, a hazánkban is jelenleg hatályban lévő *rugalmas alkotmány*-t, mely esetén az alkotmány módosítása, felülvizsgálata nem jár különösebb eljárásjogi nehézségekkel. Ezzel ellentétben a (formai szempontból) *merev alkotmány*ok módosítása igen nehézkes és bonyolult, ezért arra csak rendkívüli esetekben kerül sor. Utóbbi rendszer ékes példája az Egyesült Államokon kívül *Belgium*, ahol ahhoz, hogy az alkotmányt kontroll alá vonhassák, szükséges, hogy a törvényhozó hatalom kijelentse, hogy az felülvizsgálatra szorul és kijelölje módosítást igénylő részeit. Ezek után az adott, aktuálisan hatalmon lévő politikai hatalom feloszlik és új választásokra kerül sor. Az újonnan összeülő belga parlament mindezek után kétharmados többséggel tud változtatni a rendelkezéseken, de csakis azon pontokban, amelyeket a parlament

¹³ Ibid.

¹⁴ Az *equity*, más néven a „méltányosság joga” a bíróságok által kifejlesztett önálló szabályok összessége, mely Angliában alakult ki a XIV. században.

¹⁵ Badó (1996) i.m. p. 15.

előzetesen arra kijelölt.¹⁶ Az USA ilyen tekintetben kissé enyhébb szabályozást talált megfelelőnek – amelyet egyébként az alkotmány V. cikkelye szabályoz –, ahol a módosítás kritériuma „mindössze” a Kongresszus mindkét házának kétharmados többségi szavazata. Éles kontraszt figyelhető meg tehát Amerika és *Magyarország* között ilyen tekintetben, hiszen 1989 óta alkotmányunk számos alkalommal módosításra került. Mindkét rendszernek természetesen megvannak az előnyei és a hátrányai is. Előbbi előnye, hogy könnyen reagál a társadalmi változásokra, utóbbinak, hogy a jogrendszerbeli stabilitást jobban tudja garantálni.¹⁷

II. Ítéző esküdtszéki eljárás az USA-ban

1. Általános jellemzése és összehasonlítása a vádesküdszéki eljárással

Vizsgálódásom tárgyát a *Trial Jury* azaz a ítéző esküdtszék képezi mely a „kis esküdtszék” nevet is viseli. Ez az elnevezés tagjainak számára utal, hiszen amíg a vádesküdszékben (Grand Jury) 12 és 24 közötti esküdt hivatott döntést hozni addig a vádesküdszék tagjainak száma tradicionálisan 12 személy. Lehetőség van egy ennél kisebb létszámú (6-12 fős) esküdtszéki felállásban ítélni, amelyet egy 1970-es Legfelsőbb Bírósági határozat biztosított. Alapvetően kétféle ítéző - vagy eljáró - esküdtszékéről beszélhetünk: *büntető ügyekben* összeülő, illetve *civil ügyekben* ítéző esküdtszékéről.¹⁸

Büntetőügyekben, az általunk - a média által - ismerhető eljárás zajlik, melynek nagy része nyilvános és ahol a - vádesküdszéki eljárásokkal ellentétben - az esküdtek csak az elhangzott tanúvallomások, illetve tárgyi bizonyítékok képezhetik döntésük alapját. Vádesküdszék esetén az esküdtek számára nyitva áll a lehetőség, hogy esetlegesen magánműködésük eredményeképpen ismereteket szerezzenek, lépéseket tegyenek az ügygel kapcsolatos informálódás érdekében, így a tárgyalás alkalmával már nem csak a nyomozhatóságok által elkészített nyomozati anyagokra alapozhatják döntéseiket. Nyilvánosság kérdésében is különbség mutatkozik a két eljárási forma között, hiszen amíg előbb említett a nyilvánosság és a média számára „szabad bejárást” biztosít, addig az utóbbi az esküdtszék befolyásolásának elkerülése érdekében a nyilvánosság szinte teljes kizárásával folytatja le a tárgyalást.

Felmerülhet a kérdés, *mikor is alkalmazható az esküdtszék*, mint jogintézmény? Erre vonatkozó választ az alkotmány VI. kiegészítésében találjuk mely rögzíti, miszerint minden bűncselekmény esetén biztosított az esküdtszéki eljárás. Ennek vizsgálata során rögtön egy újabb kérdésként merülhet fel: *mi számít bűncselekménynek?* Az ehhez kapcsolódó válaszhoz pedig *William Blackstone* szavait idézném melyet a *Crime*-ről (bűncselekmény) alkotott fogalomban találunk.

„*Crime as an act committed or omitted in a violation of Public Law either forbidding or commanding it.*”¹⁹

Az idézett mű további soraiból az is kiderül, hogy a gyakorlatban, a kisebb bűncselekmények (*Petty offenses*) nem tartoznak azon cselekmények közé, amelyek esküdtszéki eljárást kívánnak. A hatályos jogszabály szerint azok a bűncselekmények tartoznak ezen fogalom alá, melyek *nem* büntetendők legalább „*hat hónapi szabadságvesztéssel és/vagy 500 dollár pénzbüntetéssel.*”

Van azonban még egy bűncselekményi részletszabályozás, melyet Dr. Juhász Boglárka kiválóan ismertett tanulmányában:

¹⁶ Trócsányi László, Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba- Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013. p. 33-34.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Badó Attila, Lacsán István: *Az esküdtszék jogdogmatikai kérdései az USA-ban* (tanulmány) In: *Bírák Lapja* 2/1994. i.m. p. 64-65.

¹⁹ Blackstone: *Commentaries the Law of England*.

„Az alkotmány V. cikkének értelmében főbenjáró, illetve egyéb súlyos bűncselekmény elkövetése miatt folytatott büntetőeljáráásban a terheltnek joga van ahhoz, hogy ellene nagyobb létszámú testület, a vádesküdtszék döntése alapján kerüljön sor bírósági tárgyalásra.”

Nem kerül sor továbbá esküdtszéki tárgyalásra abban az esetben, ha a vádlott beismerő vallomást (*guilty plea*) tesz.²⁰ Ezen intézkedés tulajdonképpen kedvezményként is felfogható, amivel az esetek nem is kis százalékában élnek a vádlottak. Az ún. *Pleau Bargaining*-t (beismerési alku) azzal a céllal hozták létre, hogy az ügyésszel folyó egyezkedés eredményeképp, garantáltan enyhébb büntetést kapjon a vádlott beismerő vallomásaért cserébe. A nyilatkozat megtételéhez követelmény, hogy azt a vádlott *nyilatkozata következményeinek teljes tudatában*, illetve *kényszerből mentesen* tegye. Ezt azonban a bíró nem köteles elfogadni, amennyiben úgy látja, hogy a bizonyítékok nem támasztják elő kellőképpen a beismerő vallomást. Ebben az esetben esküdtszékkal folytatódik tovább a tárgyalás. Ugyanakkor nem elhanyagolható előnye, hogy felgyorsítja a tárgyalás menetét, ezzel jelentős költségeket megtakarítva a bíróság részére.²¹

2. Esküdtszéki tagság feltételei, illetve a tagok kiválasztásának menete

A bíraskodásban való laikus részvétel igen felelősségteljes feladat az Egyesült Államokban. Az állampolgároknak ugyan kötelessége ezen nemes terhet viselni, ugyanakkor az esküdtszéki tagságnak feltételei is vannak. A XX. századi Angliában ezen feltételek olyan szigorúnak bizonyultak, hogy az 5000 fős *Cambridgei* munkásosztályból mindösszesen 187 fő meg. Ma azonban már nem mutatkoznak ilyen drasztikus számok.

Előfeltételei:

- a) amerikai állampolgárság
- b) 18. életéve betöltése
- c) képes legyen az esküdti feladatok ellátására

Ezen általános feltételeken túl nem teljesíthet esküdti szolgálatot vagy azok alól felmentésben részesül, aki:

- a) egy évnél kevesebb idő óta él az adott bírósági körzetben
- b) nem beszélnek folyékonyan angolul
- c) testi vagy szellemi fogyatékoságuk révén kénytelenek ellátni az esküdti feladatokat
- d) állami vagy szövetségi bíróság ítélete alapján egy évnél hosszabb ideig szabadságvesztés alatt álltak
- e) hadseregben aktív szolgálatot teljesít
- f) rendőrség és tűzoltóság aktív munkatársai
- g) törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom képviselői

Az esküdtek kiválasztásánál, már ennél jóval bonyolultabb feltételeknek kell megfelelni ahhoz, hogy valakiből egy tényleges ügy esküdtje válhasson. Az USA-ban erre a feladatra külön „iparág” épült. A különböző szakemberek, szociológiai, pszichológiai ismereteik segítségével tulajdonképp megállapítanak egy olyan ideális személyiségtípust, amely az adott ügyben a lehető legkedvezőbben ítélezhet. Ehhez azonban előbb a lehetséges jelöltek listája szükségeltetik melynek előállításában az ún. *Clark* és *Jury commissioner* áll a bíróság rendelkezésére. Ők azon személyek, akik eldönthetik, hogy az esküdtek kiválasztására a szavazólistát, a telefonkönyvet vagy éppen a járművezetői engedélyek listáját veszik alapul az esküdtek kiválasztásához. Ezen lista (*first master list*) elkészítésénél két alapvető elvet kell

²⁰ Badó Attila, Lacsán István: *Az esküdtbíró jogdogmatikai kérdései az USA-ban* (tanulmány), in: *Bírák Lapja* 2/1994, i.m. p. 64-65.

²¹ Farkas Ákos: *Az esküdtszéki tárgyalás alkonya az USA-ban*, in: *Ügyészségi Értesítő* 2/1991, p. 10-14.

figyelembe venni; hogy az alkotmányos követelmények eleget tegyen, illetve, hogy a névsor a társadalom megfelelő keresztmetszetét nyújtsa (*fair cross section*). A létrejött listából, szűkítés eredményeképpen egy újabb jön létre, melynek minimum 1000 nevet kell tartalmazni. Ennek az ezer állampolgárnak egy kérdőívet postáznak ki, amelyben az előzőekben említett alapvető feltételek megfeleléséről érdeklődnek. Akik, válaszaik alapján megfeleltek ezen feltételeknek egy újabb listát képeznek (*second master list*), amely listából sorsolják ki azokat, akik kizárásáról vagy esküdtszékbe való választásáról majd a *voir dire* eljárási szakaszban döntenek.

A kiválasztási eljárás második szakasza tehát a már említett *voir dire*, - szó szerinti fordításban igazat mondani – melynek célja, hogy a feleknek lehetőséget adjon a számukra megfelelő esküdtek beválasztására, illetve a kedvezőtlenek eljárásból való kivonására. Ebben a szakaszban az esküdteket a bíróságra behívva a vád és a védelem irányított kérdések útján tájékozik azok elfogultságáról (kizárást eredményez), hasonló ügyekről alkotott véleményeikről, illetve arról, hogy vajon kedvező ítéletet hoz-e majd számukra.

Az esküdtek elutasításának több módja is lehetséges. Első esetben a kizárás oka valamilyen konkrét indok (*challenge for cause*) amelyre csak az ítélő esküdtszéki eljárás folyamán van lehetőség. Ebben az esetben mind a vád mind a védelem felvezethetik érveiket, hogy mi a kifogásuk az adott esküdtel kapcsolatban, amelyre a bíró - mérlegelését követően - vagy helyt ad a kérelemnek vagy elutasítja. Másik lehetséges esküdt kizárási mód az ún. *indok nélküli elutasítás* (*Peremptory challenges*), amely esetén az ellenérdekű feleknek nem szükséges megindokolniuk döntésüket. Ezen megoldás nem minden ügyben megengedett, illetve az ílymódon kizárható személyek száma is limitált. Az utolsó módozat merőben drasztikusabb, mint az előbb említettek, hiszen itt az *egész esküdtszék*et utasítják el. (*Challenge to the array*) Történhet ez például akkor, ha a kiválasztási eljárás első fázisában egy népcsoportot egy esküdt sem képvisel.²²

Mint azt már korábban említettem bármely amerikai állampolgár kötelezhető esküdtszéki feladatok ellátására, ennek mulasztására nyomós indok felhozását kívánja meg az igazságszolgáltatás. Az esküdtszék működési ideje meglehetősen változó hosszúságú, szélsőséges esetet mutat például O.J Simpson ügye, ahol az esküdtek szolgálati ideje csaknem 9 hónap volt.²³ Az ilyen extrém esetektől eltekintve ezen idő korlátozva van; harminc nap két éven belül, kivéve, ha az eljárás ezen idő alatt nem fejeződött be.

Az esküdtek legalapvetőbb kötelezettségei:

- a) kellő gondosság az eljárás folyamán
- b) előítélet mentes vizsgálat
- c) bizonyítékok figyelembevétele
- d) elfogulatlan ítélet meghozatala

3. A laikus döntések megbízhatósága

Felhasznált szakirodalomban megjelölt, Dr. Juhász Boglárka, tanulmányában számol be arról, hogy a laikus elemek „hasznosságát” vizsgálva az 1950-es évek végén végeztek egy kutatást az ún. *Chicago Jury Project*-et. Ezen vizsgálat keretében 3576 bűnügyi eljárás került elemzésre, atekintetben, hogy az esküdtszék által meghozott döntés, milyen mértékben egyezik azzal, amit a bíró hozott volna meg esetlegesen. A számok azt mutatták, miszerint az esetek 75,4%-ban a vizsgált elemek –esküdtszék döntése és a bíró döntése- megegyeznek. Ha figyelembe vesszük, hogy míg az egyik résztvevő képzett, jogi ismeretekkel és bírósági

²² Badó-Lacsán (1994) p. 68-70.

²³ Badó Attila: *Esküdtszéki ítéletek – Futni hagyott bűnösök? Hírhedt esetek az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának történetéből*. Studio Batiq, 2004. p. 17.

gyakorlattel rendelkező személy, utóbbiak pedig csak 12 hozzá nem értő személy, a 24,6% eltérési eredmény igen biztató ebben a kérdéskörben.

„Azonban, ha számításba vesszük azt a további különbséget is, mely a büntetés mértékében (4%) valamint a vád tárgyává tett cselekmény minősítésében (5,2%) nyilvánult meg, megállapítható, hogy az esküdtszék és a bíró ítélete az ügyek 33,8%-ban eltérően alakult. Az esküdtszék az esetek 28,3%-ban mutatkozott „elnézőbbnek.”²⁴

A kimutatásokból látható, hogy a figyelembe vehető szempontokról (mint pl. vádlott személyisége, ügyvédi tevékenység) eltérően értékeli, illetve azon esetekben, ahol az esküdtszék a büntetés mértékéről is jogosult dönteni könnyebben jutnak konszenzusra.²⁵

4. Az esküdtszéki tárgyalás menete

Mint azt már korábban említettem az általános jellemzések, illetve az összehasonlítás alkalmával, az ítélő esküdtszéki tárgyalások nyilvánosak, azonban vannak esetek, amelyben ezt az alkotmányos garanciát a bíró korlátozhatja. Egyik ilyen lehetőséget az ún. *Side-Bar* nyújt, amely alkalmával a vád, illetve a védelem, tárgyalást folytat a bíróval, annak érdekében, hogy bizonyos kérdések feltehetőek vagy éppen tiltottak lehessenek az ellen érdekű felek tanúi számára. Másik esetben a védelem képviselője, illetve a bíró között folyik megbeszélés, ahol az ügyvéd *elutasítási indítványt (motion dismiss)* tehet a vád által felmutatott bizonyítékokra. Amennyiben a bíró úgy látja, hogy a bizonyítékok nem elegendők ahhoz, hogy a tárgyalás lefolyjon, a vádlottat felmenti. Az esetek nagy többségében azonban ez nem valósul meg.

A tárgyalás a *bevezető nyilatkozatokkal (opening statement)* veszi kezdetét, amely során mind a vád, mind a védelem nyitóbeszédjeik útján felvezetik az általuk igaznak mondott tényállást, illetve az ügyről alkotott nézeteiket. Ezen beszédek útján – melyekben gyakran érzelmi ráhatással és egyéb praktikákkal élnek – az esküdtek megismerhetik az ellenérdekű felek stratégiáját.

Ezt követően a vád vonultatja fel tárgyi bizonyítékait, illetve a vádat alátámasztó tanúkat is meghallgatják. Tárgyi bizonyítékok esetén gyakran élhetnek az ellenérdekű felek egymás bizonyítékainak kifogásolásával, ugyanis a nem megfelelő tárolás vagy éppen a keltezés elhagyásával, a bíró kizárhatja azokat. További kifogásolható tényező, ha az ügyész által feltett kérdések helytelensége merül fel, akár az ügyszöveg kötés relevanciája akár annak megfogalmazása kapcsán. Amennyiben a bíró ezt elfogadja, az esküdtek az elhangzottakat nem vehetik figyelembe. Ilyen tényező lehet, ha a vád él a *vezető kérdésfeltevés módszerével* (pl. Ugye jól ismeri a vádlottat?), melyet csak külön engedéllyel alkalmazhat. Kérdések tekintetében az ügyész számára a közvetlen kérdezés, míg az ügyvéd számára a keresztkérdés módszere megengedett.

Mindezek után a védelem képviselője a tanúnak feltett keresztkérdéseivel próbál kétséget ébresztetni az esküdtekben az eddig elhangzottak hitelességét illetően. Az elhangzottakra az ügyész ismét rákérdezhet, amire az ügyvéd ismét keresztkérdésekkel válaszolhat.

Továbbiakban sor kerül a védelem tanúinak meghallgatására, amely keretében ugyan a vádlott is kikérdezhető, azonban erre alkotmányos jogai alapján nem kötelezhető. Ezen lépés többek között azért is lehet hasznos, mert alapesetben a kérdéseket megtagadó vádlottat az esküdtszék akaratlanul is bűnösnek tekintheti.

A bizonyítási eljárást követően az ellenérdekű felek záróbeszédekben fejtik ki, miért tartják bűnösnek vagy éppen ártatlannak a vádlottat, illetve hosszú okfejtések útján újból kihangsúlyozzák védencükre vonatkozó kedvező büntetőjogi szabályozásokat.

²⁴ Juhász (2015) i.m. 147.p

²⁵ Ibid.

A tárgyalás befejeztével kezdetét veszi az esküdtszéki munka, amely a bírói instrukciókkal kezdődik arra vonatkozólag, hogy mi a feladatuk, illetve mik a lehetőségeik korlátai. Ezt követi az a szakasz, amelyben az esküdtszék elvonul tanácskozni és minden külső befolyástól mentesen, tanácskoznak az elhangzottakról. Ezen szakasz a döntés meghozataláig, kívülvilágtól és mindennemű hírforrástól elzártan, örök felügyeletével folyik.

Érdekesen szélsőséges eset a már említett O.J tárgyalás, amelyben az esküdtek kilenc hónapon át izoláltan éltek. Valóságosan felmerült a probléma, hogy az elszigeteltség, illetve a fizikai megterheltség akkora mértéket ölt az adott ügyben az esküdtekre nézve, hogy azt valamilyen formában orvosolni kell. Ennek megoldására a bíróság színházi előadások látogatásával, illetve kirándulások szervezésével próbálta kompenzálni az esküdtekre nehezedő terheket. Az eljárás azzal kezdődik, hogy elnököt választanak maguk közül.

Büntetőügyekben kétféle ítélet hozható az esküdtszék által:

- felmentő ítélet (*not guilty*)
- teljes marasztaló ítélet (*guilty on all charges*)
- vád egy részében bűnös (*guilty of some of the charges*)
- megfogalmazottnál kisebb bűncselekményben bűnös
- elmebetegség okán ártatlan

Amennyiben az esküdtszék nem tud konszenzusra jutni, a bíró feloszlatja azt és az esküdt kiválasztási fázistól újrakezdődik az előzőekben ismertetett eljárások.

III. Az esküdteket befolyásoló tényezők pszichológiai vizsgálata

1. *Shadow Jury* kísérletek

Az esküdtszék munkáját, hatékonyságát sok féleképpen vizsgálhatjuk, azonban az egyik leghatásosabb módja ennek, ha a mechanizmust akként vizsgáljuk meg, hogy arra felkért, tudományos célra kialakított csoportot tényleges tárgyalásra küldjük. Természetesen számos esetben ezen tárgyalások valóban csak a képzelet szüleményei és kizárólag a tudományos vizsgálódást segítik elő.

Előnyként tartható számon a tény, hogy ezzel a módszerrel hiteles képet kaphatunk a tárgyalás különböző aspektusairól, illetve magukat az esküdteket érő impulzusokról. A felkért „árnyék esküdtek” számukat tekintve a valós esküdtszék számával azonos, azonban a tárgyalási szakasz végeztével, tapasztalataikat tudósok segítségével vizsgálják. Az esetek többségében a csoport összetétele egyetemistákból áll, ami azonban problémákat vet fel, hiszen vizsgálatok igazolják, hogy sajátos világlátásuk, koruk, illetve szélesebb világlátásuk miatt hajlamosabbak felmentő ítéletet hozni. További fontos szempont a vizsgálódás során az eset közlésének formája, hiszen az írásos anyagok által bemutatott ügyekből hiányoznak olyan lényeges befolyásolást eredményezhető hatások, mint a gesztusok, érzelmi meggyőzés vagy éppen maga a tárgyalás sajátos atmoszférája, amely szintén igazolhatóan befolyásolja az esküdtek majdani döntését.²⁶

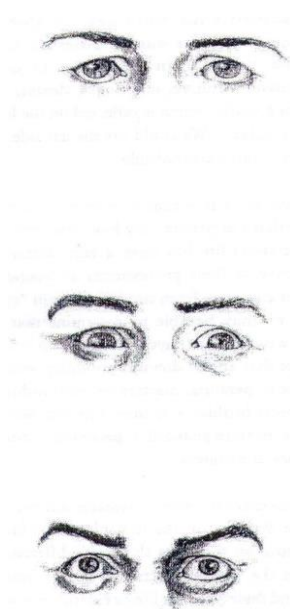
További különbségeket mutathatnak az eredmények színlelt tárgyalás esetében a döntési felelősség hiánya miatt is. A valódi laikus bíraskodás egyik fontos ismére, hogy az abban résztvevő esküdtek tudatában vannak azzal, hogy emberek sorsa felett ítélnének, így lényegesen nagyobb teher nyomja a vállukat döntésük meghozatalának folyamatában, ami nagy valószínűségben nagyobb körültekintést is eredményezhet.

2. Nem, pozíció, megjelenés, valamint az esküdtek száma, mint befolyásoló tényező

²⁶ Badó Attila: *Pszichológiai vizsgálatok az esküdtszékkel kapcsolatban „Hogyan dönt a 12 dühös ember?”*, Magyar Jog 1998/8. p. 479-481.

Mint minden társulásban, a dominancia itt is fontos és meg is figyelhető. *Strodbeck, James* és *Hawkins* által végzett vizsgálatok alapján számszerűsíthető azon esküdtek száma, akikről már az esküdszék összeülése után rögtön kiderül, igen fontos szerepet fognak alkotni a döntési folyamatban.²⁷ Igazolható ez azzal, hogy határozott véleményt fogalmaznak meg, álláspontjukat nem igen változtatják meg, kommunikatívak és összefüggéseiben is jobb képpel rendelkeznek az adott ügyről, amit prezentálni sem félnek. Az ilyen tagok általában véve azon részei az esküdszéknek, akikhez igazodni fog a többi esküdt. Ezen személyek számszerűsítésével foglalkozik a három tudós, kísérletükben. Véleményük szerint egy 6 tagú zsűri esetén, a tagok csupán 6%-a mutat teljes passzivitást, azonban egy 12 fős esküdszék esetén ez a mutató 20%-ra rúg. Konklúzióként fogalmazható meg tehát, hogy kisebb létszámú esküdszék esetén nagyobb aktivitást mutatnak azon személyek is, akik lapjában véve nem annyira közlékenyek. További ösztönző hatás lehet az aktivitásra, ha a zsűri tagjainak véleménye hasonló az adott ügyről.

Alapvető tézisként fogalmazható meg továbbá, hogy nemek vonatkozásában a férfiak általánosan magasabbnak mondható, mint a nőké. Adódhat ez többek között a nemek közötti hierarchia alap gondolatából, bár az emancipáció hatására ezen elhatárolódás jelentősen halványodni látszik. Hasonló tendencia mutatkozik a magasabb és alacsonyabb pozíciót betöltő ellentétpár vonatkozásában. Ha belegondolunk ez teljesen logikus, hiszen egy sikeres new york-i üzletember nagyobb hatalommal, befolyással és ezzel arányosan nagyobb önbizalommal is rendelkezik egy gyári munkásnál. Ehhez a témakörhöz kapcsolódóan említhető a megjelenés fontossága is. Az évtizedek alatt kialakult ideáltípusok bizonyítottan befolyást gyakorolnak a verdikre így egyértelműen bizonyítható kapcsolat mutatkozik tehát az esztétikum és a belső tulajdonságok között.²⁸ Ebből következik tehát, hogy (a) minél attraktívabb a vádlott esetén, egyenes arányosságban nő a várható enyhébb ítélet valószínűsége is. Meglepő eredménye továbbá ezen vizsgálatoknak, hogy olyan tényezők, amelyek első hallásra jelentéktelennek tűnnek, mennyi relevanciával is rendelkeznek az esküdtek tevékenységét illetően, pl. ülésrend.

3. *Amazing Face Reading, azaz a testbeszéd szerepe a bírósági eljárásokban*

Az esküdszék befolyásoló tényezők utolsó vizsgálati szempontjaként a testbeszéd aspektusaiból kísérek meg pár esetet szemléltetni, amely igazolja többek között a mondást: *A szem a lélek tükré!* Mind az esküdszék, az ellenérdekű felek, illetve a bíró számára is fontos árulkodó jelek” -ről tehet tanúbizonyságot arcunk.

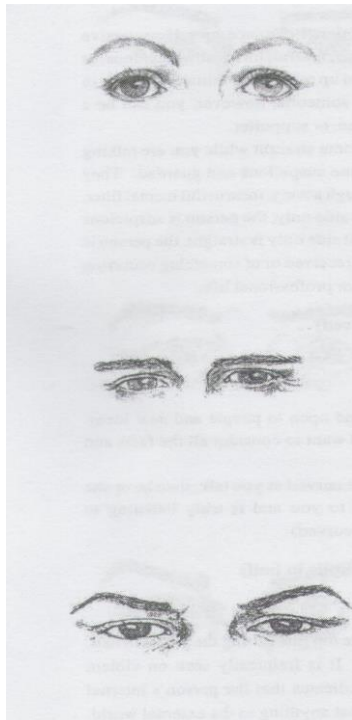
Alábbi képek a tekintet különböző esetei illusztrálja. Első esetben a szemöldök és a szemhéj enyhén mélyülése figyelhető meg amely stresszre utal. Amennyiben az írisz és a vízvonal közötti fehér állomány a bal szemén mutatkozik meg jobban ez az aggodalom magánéleti jellegű, míg amennyiben a jobb oldalon abban az esetben finánciális problémákra lehet következtetni.

Második esetben a már említett fehér terület az írisz és a szemhéj között mutatkozik meg, amely már nem csak a stressz, de a bántalmazástól való félelmet mutatja.

²⁷ Ibid.

²⁸ Elek Balázs: *A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban*, <https://debreceniitlotabla.birosag.hu>.

Utolsó esetben az írisz alatt és felett egyaránt mutatkozik a szem fehér része, ami dezorientáltságot, illetve olyan sokk vagy esemény eredményét jelenti amire az adott személy nem volt felkészülve.

Hasonló vizsgálatok végezhetőek a szemöldök állásának figyelembevételével.

Első esetben látható, hogy a szemöldök állása ívelt, a szemek tágra nyitott állásban vannak, amely emberközeliséget, szolidaritást és *open-minded* azaz érdeklődő természetet takar. Az ilyen állású szemből megállapítható, hogy az adott személy könnyen átlát folyamatokat és tisztában van, megérti azt, amit hall.

Második esetben az egyenes vonalú szemöldök, illetve a kissé beszűkült szemállás bizonytalanságot és kétségeket tükröz. Általában az ilyen személyeket könnyebb érzelmi alapon meggyőzni.

Végül az utolsó esetben az ívelten felvont szemöldök, illetve a szintén keskeny szemállás az igazság és a helyes döntésre való törekvést tükrözi. Az ilyen személyeket általában a tárgyi, kézzel fogható bizonyítás győzheti meg.

A szem vizsgálatán túl természetesen számos már testhelyzetet analizálhatunk, amelyekből szintén hasonló eredmények kaphatóak, mint például a kézfej állása, a kiállás, hogyan ülünk, hogyan állunk vagy, hogy éppen hogyan fogunk kezét egy másik személlyel. Mindezen vizsgálatokról sokkal

átfogóbban és mélyebben is lehet értekezni, teszi ezt többek között – a forrásként is felhasznált – *Mac Fufler: Amazing Face Reading* vagy *Alan Pease: Testbeszéd, gondolatolvasás gesztusokból* című művében, amelyek ezen kitérésem szerves alapjait képezték.

Záró gondolatok

Dolgozatomban vizsgáltam az esküdtszékek kialakulásának történetét, fejlődését, elszakadását az anyakontinentstől, azaz az Egyesült Államokban való megjelenését. Áttekintettem az esküdtszéki eljárások menetét és összehasonlítást végeztem az ítélő- illetve a vádesküdszékek között. Dolgozatom befejező részében pedig egy kis kitérést tettem az esküdteket befolyásoló tényezők irányába. Vizsgálódásom során számos különbséget - a hazai, illetve az Egyesült Államok jogrendszerének alapvető különbözőségeit - kellett figyelembe vennem és megfelelően értékelnem, hogy végül megfogalmazhassam a laikus bíraskodásról kialakított véleményemet.

Az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatási rendszere, amelynek szerves részét képezi az esküdtszéki eljárások, ugyan nem a kontinensről indult, de az évszázadok során mindinkább hűtlenebb lett a brit anyaországhoz és mára az USA egyik fontos jelképévé nőtte ki magát.

Objektív szemmel nézve természetesen pro és kontra érveket is felsorolhatunk a jogintézménnyel kapcsolatban. Mellette szól, hogy a laikus személyek bírósági eljárásban való részvétele esetén nem egy mindennapi rutin feladatról beszélünk, így okkal feltételezhető, hogy az esküdtek az igazság keresésében, illetve a helyes döntés meghozatalában fokozott figyelemmel és körültekintéssel járnak el. Ugyanakkor ez azt az ellenérvet is magában hordozza, hogy kellő jogismeret és hozzáértés hiányában nem minden esetben tudják a felmerülő körülményeket, jogi tényeket megfelelően értékelni, ami rossz döntéshez vezethet. Továbbá ellene szól az a tény is, hogy az ügyvédi védelem és egyéb befolyásoló tényezők vonatkozásában egyaránt elmondható, a laikusok döntései könnyebben befolyásolhatóak.

Véleményem szerint az intézmény igen hasznos része az igazságszolgáltatásnak, amely ugyan esetenként mutat hibafaktort, ugyanakkor a jog keresése és a lehető leghelyesebb megoldás megtalálásához igen nagy százalékban járul hozzá. Márpedig nekünk, a jog tanulmányozóinak, a jog gyakorlóinak, illetve a társadalomnak ez a legfontosabb.

Bibliográfia

- Badó Attila: *Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése*, Szeged, 1996.
- Badó Attila: *Esküdtszéki ítéletek – Futni hagyott bűnösök? Hírhedt esetek az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának történetéből*. Studio Batiq, 2004. P. 17.
- Badó Attila - Lacsán István: *Az esküdtbírótság jogdogmatikai kérdései az USA-ban* (tanulmány), in: *Bírák Lapja* 2/1994, i.m. P. 64-65.
- Badó Attila - Bencze Mátyás (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*, Studio Batiq 2007. P. 58-61.
- Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2012. I.m. P. 140.
- Farkas Ákos: *Az esküdtszéki tárgyalás alkonya az USA-ban*, in: *Ügyészségi Értesítő* 2/1991, p. 10-14.
- Mac Fufler: *Amazing Face Reading*
- Horváth Pál (szerk.): *Az Európa- jog ősforrásai*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, i.m. P. 178.
- Juhász Boglárka: *A büntetőeljárás szabályok továbbfejlesztésének lehetséges irányai* (doktori értekezés), Budapest, 2015. P. 140.
- Mezey Barna: *Magyar Alkotmánytörténet* (szerk.), Budapest, 2003.
- Ruszoly József: *Európai jog és Alkotmánytörténelem*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. P. 575-576.
- Trócsányi László - Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba- Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2013. P. 33-34.
- Cheryl Tomas: *Are juries fair*, Ministry of Justice Researc series 1/10, February 2010, England.
- Neil Widmar: *World Jury System*, Oxford University Press, 2000.
- J. Alexander Tanford: *The Law and Psychology of Jury Instruction*, Indiana Universi Maurer School of Law, <https://www.repository.law.indiana.edu>.
- Alan Pease: *Testbeszéd, gondolatolvasás gesztusokból*
- William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. The 6. Ed. London, 1774. Book. I. 380. O. (idézi: Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. p. 48.